

43.592

LXXII. ÉVF. 2. SZÁM

ÖTÖDIK FOLYAM

1956. ÁPRILIS—JÚNIUS

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1956

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
FŐBIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztőbizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, KOVÁCS MÁTÉ,
KÓHALMI BÉLA, MÁTRAI LÁSZLÓ, VARJAS BÉLA

Felelős szerkesztő

VARJAS BÉLA

E szám munkatársai: JÁNSZKY LAJOS, az Országos Műszaki Könyvtár osztályvezetője, BRUCKNER JÁNOS, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, BORSA GEDEON, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, SZEKERES MARGIT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BUSA MARGIT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VARJAS BÉLA, az irodalomtudományok kandidátusa, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, VEREDY KATALIN, az Országos Műszaki Könyvtár munkatársa, GORIUPP ALISZ, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, VEREDY GYULA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, CSÜRY ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, MARKOS BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, KATUS LÁSZLÓ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SZENTMIHÁLYI JÁNOS, a budapesti Egyetemi Könyvtár csoportvezetője, SZABÓ MARGIT, a szegedi Egyetemi Könyvtár munkatársa, V. WALDAPFEL ÉSZTER, az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója, VARGA SÁNDOR FRIGYES, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, NEMESKÜRTY ISTVÁN tudományos kutató, BAUER JÓZSEF, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének könyvtárosa.

Technikai szerkesztő

DÖRNYEI SÁNDOR

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14–16. Telefon: 339–162/165

Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel
(Budapest, V., Alkotmány utca 21)

TARTALOM

<i>Szentmihályi János</i> : A könyvtári tájékoztatás módszereiről. — Aspects of Reference-Work in University and Research Libraries	1
<i>Csúry István</i> : Nagy könyvtáraink raktározási problémái. — Die Magazinierungsprobleme unserer grossen Bibliotheken	15
<i>Borsa Gedeon</i> : A Könyvalap tervei. — Zur Frage der Depositenzentrale	28
<i>Tarnai Andor</i> : Fischer Dániel és az első hazai folyóirat terve. — Daniel Fischer und der Plan der ersten ungarländischen Zeitschrift	32

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Trócsányi Zoltán</i> : Megtévészto adatok régi magyar könyvekről	50
<i>Trócsányi Zoltán</i> : Adalék XVII—XVIII. századbeli nyomtatványok meghatározásához	51
<i>Holl Béla</i> : Adalékok a Káldi Biblia történetéhez	52
<i>Kókay György</i> : Martinovics Ignác levele Tertina Mihályhoz, az Ephemerides Budenses szerkesztőjéhez	58
<i>Busa Margit</i> : Adatok Pálóczi Horváth Ádám két munkájához	61
<i>Busa Margit</i> — <i>Virág Rózsa</i> : Érdekes sajtóhibák	63
<i>Hernády Ferenc</i> : Kuthy Lajos levele Balogh Károlyhoz, a Pécsi Auróra szerkesztőjéhez	64
<i>Csapodi Csaba</i> : Vörösmarty Mihály könyvtára	65
<i>D. Szemző Pirocska</i> : Tevan Andor és a magyar könyvművészet	68

FIGYELŐ

<i>Schneller Károly</i> : Az ajánló katalógus szerkesztésének néhány gyakorlati kérdése	77
<i>Takács József</i> : A népi demokráciák könyvtári joga	82
<i>Durzsa Sándor</i> : Ankét a tájbibliográfiák készítéséről	87
(*) : Állami könyvkiadás Franciaországban	88

SZEMLE

Un Traité récemment découvert de Boèce de Dacie De Mundi Aeternitate (Ism. <i>Mezey László</i>)	89
Mostra storica nazionale della miniatura (Ism. <i>Berkovits Ilona</i>)	91
Badalić Josip: Incunabula quae in populari re publica Croatia asservantur (Ism. <i>Borsa Gedeon</i>)	94
A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1954. (Ism. <i>Bereczky László</i>)	96
Nagy magyar elbeszélők (Ism. <i>Belia György</i>)	98
Directory of Photocopying and Microcopying Services (Ism. <i>Tótkés László</i>)	99

Ára: 20.— Ft

Előfizetés egy évre 60.— Ft

A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon

I.

A mindennapi életben, a sajtó hasábjain, a termelő üzemekben tág értelemben használatos a „dokumentáció” kifejezés. Itt a dokumentáció sok esetben valamely kiállítási anyagot, tervrajzokat, ábrákat, gépkezelési utasításokat, filmeket, ábragyűjteményeket stb., tehát tulajdonképpen összegyűjtött dokumentumanyagot jelent. A könyvtártudomány szempontjából a dokumentáció az írott, valamilyen eljárással többszörözött vagy reprodukált dokumentumanyag felkutatása, gyűjtése, valamilyen rendszer szerinti osztályozása, feltárása (feldolgozása) és terjesztése, tehát a dokumentumanyaggal végzett különféle tevékenységek összessége. Ez utóbbi meghatározásnak megfelelően a műszaki dokumentáció a műszaki irodalom felkutatásával, gyűjtésével, osztályozásával, feltárásával (feldolgozásával) és hasznosításával kapcsolatos munkafolyamatokat jelenti.

Hazánkban a dokumentáció kérdéseivel szélesebb körben csak 1938-ban kezdtek foglalkozni. Ekkor jelent meg a *Fővárosi Könyvtár Évkönyve VII.* kötetében és különnyomatként VEREDY Gyula tanulmánya¹ a dokumentáció általános kérdéseiről. E tanulmány beszámolót tartalmaz az 1937. évi párizsi, első dokumentációs világtalálkozó munkájáról. Ugyanebben az évben a kongresszuson résztvevő magyar küldöttség egy másik tagja, KÁPLÁNY Géza előadásban ismerteti a kongresszus tárgyalási anyagát, és javaslatot tesz „ipari adat- és forráskutató központ” létesítésére.² KÁPLÁNY Géza e tekintetben haladó gondolkodásmódját bizonyítja az általa felvetett javaslatok. „A műszaki tudományok fejlődése s hazai iparunk további megerősödése múlhatatlanul megkívánja, hogy műszaki irányú dokumentáció nálunk is érvényesüljön. Kétségtelen, hogy ennek megszervezése nem könnyű feladat akkor, amidőn ez bizonyos pénzáldozatot és számos munkaerő beállítását teszi szükségessé. De egyelőre addig is, amíg arról szó lehet, hogy a magyar szakkönyvtárak és egyéb alkalmas intézmények bevonásával egy kiterjedt magyar dokumentációs hálózatot építsünk ki, feltétlenül fontosnak tartjuk, hogy országunkban legyen egy olyan centrális szakkönyvtár, mely e feladatot magára vállalva, az ezirányú követelményeknek legalább részben már most is eleget tehet. Ilyen központi szakkönyvtárnak lényeges előfeltétele, hogy könnyen hozzáférhető legyen, s ezért teljes nyilvánossága elengedhetetlen feltétel. A szempontokat s egyéb körülményeket is figyelembe véve

¹[VEREDY] WITZMANN Gyula: *Dokumentáció*. Bp. 1938. Fővárosi Könyvtár, VIII. 14 l.

²*Ipari dokumentáció*. Bp. 1938. 26 l.

nyilvánvaló, hogy hazánkban a Technológiai Könyvtár lehet hasonló szerepre hivatva.³

KÁPLÁNY Géza javaslatainak eredményeképpen megalakult a „Magyar Ipari Dokumentáció Előkészítő Bizottsága”, meghívták Magyarországra dr. Alingh PRINS-t, a FID akkori elnökét, aki tartalmas előadásban vázolta a dokumentáció célját és problémáit, a dokumentációs szervezet azonban nem jött létre. „A propaganda tehát megindult, előadások is elhangzottak, egy bizottság is megalakult, lelkes, megértő hozzászólások is hangzottak el, a terv valóraváltása tehát múlhatatlanul szükségesnek, sőt sürgősnek mutatkozott. S másfél év óta mégis csend állott be”, mondotta KÁPLÁNY Géza 1939 végén, az 1938. évi oxfordi és 1939. évi zürichi nemzetközi dokumentációs konferenciák munkájáról szóló beszámolója bevezetéseként.⁴ A túlnyomó részben külföldi tőkés és magyarországi kiszolgálóik birtokában levő magyar ipar nagyobb arányú fejlesztése nem szolgálta a tőkés érdekeket, s így az ipari dokumentáció megvalósítása is csak terv maradt az ország felszabadulásáig.

A felszabadulás után a dokumentáció szükségessége elsősorban az ipar területén került napirendre, és a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete 1946-ban hozzáfogott a Magyar Műszaki Dokumentációs Központ megszervezéséhez, amely 1947 elején működését is megkezdte. 1947. március 15-én megjelent az első magyar műszaki referáló folyóirat, a *Külföldi Technika Szemléje*. E folyóirat második számában a Műszaki Dokumentációs Központ célkitűzéseiről a következőket olvashatjuk: „Az első feladat tehát a műszaki szakirodalom minden ágára kiterjedően összegyűjteni a beszerezhető folyóiratokat stb., vagy legalábbis azoknak kartoték anyagát”. „Második hasonlóan fontos feladatunk, a magyar műszaki irodalmat külföldre elküldeni.”⁵

A *Külföldi Technika Szemléje* a technika egész területén megjelenő és a szerkesztőséghez eljutó külföldi szakfolyóiratok cikkeinek magyar nyelvű kivonatait, a jelentősebb magyar műszaki könyvek és folyóiratcikkek idegen nyelvű kivonatait, valamint külföldi könyvek címleírásait közölte. Később magyar szabadalmi bejelentéseket, megadott magyar szabadalmakat és prospektus-tájékoztatót is tartalmazott. A közölt, viszonylag kis mennyiségű kivonat-anyagot 13 szakcsoportra osztotta; mind a feldolgozásra kerülő anyag kiválasztása, mind az egyes kivonatok szakcsoporton belüli sorrendje ötletszerű volt. A folyóirat 19 szám megjelenése után, 1947 végén megszűnt, a dokumentáció ügye azonban többé már nem sikkadt el. A 3 éves terv végrehajtása, a nagyiparnak a fordulat évében történő államosítása iparunk szerkezetében döntő változásokat idézett elő, és a népi tulajdonba került ipar, ezen belül elsősorban a nehézipar fejlesztése kulcskérdéssé vált. A szocialista iparosítás, a termelékenység emelése megkívánja a korszerű gépek, berendezések és technológiai eljárások alkalmazását, ez a tény pedig szükségessé tette a szakirodalmi tájékoztatás megszervezését, az újjátmozgalmat kiszélesítését, a tapasztalatcsere-mozgalmat megindítását stb. Így a műszaki dokumentációs tevékenység a társadalmi szervtől az Országos Találmányi Hivatal hatáskörébe ment át. A Találmányi Hivatal Dokumentációs és Tájékoztatói Osztálya az egyes iparigazgatóságokkal közösen szélesebb alapokon kezdte

³ Uo. 17. l.

⁴ KÁPLÁNY Géza: *A dokumentáció problémái*. Klny. a Műszaki Bibliográfiai Közlemények 22. füzetéből. Bp. 1940. Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 20. l.

⁵ *Külföldi Technika Szemléje*. 1947. 2. sz. 1. l.

meg a műszaki irodalom feltárását. Ennek eredményeképpen 1949. május 1-én egyszerre 16 különféle szakágazatban megjelennek az új referáló folyóiratok *Külföldi Műszaki Lapszemle* gyűjtőnéven. Ugyanebben az időben más szakterületeken, így például a mezőgazdaság területén is megkezdődik a dokumentációs tevékenység, és a kutató- és tervezőintézetek, valamint egyes nagyüzemek is szükségét érezték saját dokumentációs részlegeik létrehozásának. A kormányzat e kezdeményezések összefogására és a dokumentáció technikai szempontból való egységes irányítására a Tudományos Tanács keretében Országos Dokumentációs Központ létesítését határozta el.

„A dokumentáció célja a könyvekben, folyóiratokban és egyéb forrásokban fellelhető tudományos és gyakorlati eredményeknek és tapasztalatoknak az érdekeltek részére hozzáférhetővé tétele (közvetítése).” Így fejt ki a dokumentáció célkitűzéseit a Magyar Köztársaság Kormányának 4118/1949/136. számú rendelete.⁶ A kormányrendelet végrehajtása során különböző szakmai dokumentációs központok létesültek, a Találmányi Hivatal dokumentációs osztályából pedig megalakult a Műszaki Dokumentációs Központ. Ez a központ kezdettől fogva szorosan együttműködött a Technológiai Könyvtárral, amelyet később (1949 végén) hozzá is csatoltak.⁷ Az egyesítés azonban csak formai jellegű volt, és a két intézmény 1952-ig lényegében külön működött, amit a két helyen való elhelyezés is elősegített.

Az 1949-től 1952-ig terjedő időszakot a műszaki dokumentációs tevékenység kiszélesedése jellemzi. A központi dokumentációs szervezet mellett megjelennek az egyes szakterületeken működő kutatóintézeti és nagyüzemi dokumentációs részlegek is. A központ megkezdte a referáló folyóiratokon kívüli dokumentációs szolgáltatások kiépítését, így a *Figyelőszolgálat*nak nevezett kartotékszolgáltatást (1950), műszaki fordítások készíttetését, mikrofilm- és fotokópiaszolgáltatást. Ugyanekkor a feldolgozásra kerülő szakirodalom, bár a feldolgozások száma állandóan nő, fokozatosan a folyóiratok cikkeire korlátozódik, elmaradnak a könyvismertetések, a szabadalmi leírások kivonatoltatása pedig elenyészően kis mértékűre csökken. A referáló folyóiratok rendszeretlenül jelennek meg, címük csaknem minden újabb számmal megváltozik. Jellemző például, hogy a *Textilipar* alcímű lapszemle 1949 májusától 1950 decemberéig nyolc ízben jelent meg, és alcíme e másfél év alatt hatszor, a gyűjtőcím pedig háromszor változott meg. A referáló folyóiratokban közötti kivonatok sok esetben nem érték el a referátummal szemben támasztott követelményeket, és a szakirodalom feldolgozásának módszere még mindig ötletszerű volt. A referáló folyóiratok előállításmódja és terjesztése is sokat változott. Végre 1951-ben sikerült a referáló folyóiratok megjelenését rendszeressé tenni, és ugyanekkor a feldolgozásra kerülő szakirodalom kiválasztását és kivonatolását az ipari kutatóintézetek szakmunkásaira bízta. Ez a tény az elkészült kivonatok szakszerűségének jelentős javulását idézte elő, ezzel egyidejűleg a lapszemlék újjászervezett szerkesztősége is áttért egységes irányelvek alkalmazására a referáló folyóiratok adatközléseiben.

Ebben az időben könyvtáraink is fokozatosan erőre kaptak. Megerősödött és egyre aktívabb lett a könyvtárak bibliográfiai tájékoztató tevékenysége, és a Szovjetunió példája nyomán fokozatosan tért hódított az a felisme-

⁶ LÁZÁR Péter: *A magyar dokumentáció szervezete*. Magyar Technika. 1949. 9. sz. 63. l.

⁷ NÉMETH Béla: *A Műszaki Dokumentációs Központ szolgáltatásai*. Magyar Technika. 1949. 10–11. sz. 83. l.

rés, hogy a dokumentáció (legalábbis a szakirodalmi dokumentáció) tulajdonképpen könyvtári tevékenység. A központi műszaki dokumentáció szempontjából fontos határkő volt a Minisztertanács 1952. évi határozata a könyvtárügy fejlesztéséről,⁸ amely többek között létrehozta az Országos Műszaki Könyvtárat, ilyen módon véglegesítve a Műszaki Dokumentációs Központ és a Központi Technológiai Könyvtár 1949-ben elhatározott egyesítését. Így jött létre a ma is fennálló helyzet.

II.

A szakirodalmi dokumentáció alapvető célkitűzése a szocializmust építő társadalomban a műszaki irodalomra alkalmazva a népgazdasági tervek, a műszaki fejlesztés, a távlati tervezés és az ipar problémáinak szempontjából fontos szakirodalom (könyvek, folyóiratok, szabadalmi leírások, prospektusok, gépleírások, szabványok, újítási tapasztalatcsere-leírások stb.) felkutatása, gyűjtése, osztályozása, feltárása (feldolgozása) és a feltárás eredményeinek széleskörű terjesztése a dolgozók műszaki kultúrájának és az ipar technikai színvonalának emelése érdekében. Ez a célkitűzés legtöbb pontjában megegyezik a műszaki alapkönyvtár alapvető célkitűzéseivel, csupán a szakirodalom feltárásának mértéke, a feltárás eredményeinek közzétételi módszerei és a szolgáltatások egyéb válfajai (fordítások, fotokópiák készítése) tekintetében haladja meg azt. Az alapvető célkitűzések tehát azonosak, csupán megvalósításuk módszerei és eszközei bővülnek. Ennek következtében a dokumentáció és a könyvtár egyesítése azzal a pozitív eredménnyel járt, hogy a könyvtár hatóköre kiszélesedett, a szakirodalmi tájékoztatás pedig lényegesen nagyobb mennyiségű szakirodalomra támaszkodhatott. Később látni fogjuk, hogy az egyesítésnek voltak bizonyos — átmeneti — negatív következményei is.

Az 1952-től 1955 végéig eltelt négy esztendő alatt a központi műszaki dokumentációs tevékenység módszereit és volumenét tekintve lényegében stabilizálódott, és jelenleg a következőkben ismertetett elvek és módszerek alapján működik. A szakirodalmi tájékoztató tevékenység bázisa körülbelül 1200 féle külföldi műszaki folyóirat, amelyeknek feldolgozása a válogató elv alapján történik. A válogatás alapja az évenként összeállított dokumentációs tématerv, amely a népgazdasági, valamint a műszaki fejlesztési tervek célkitűzései és az egyes üzemi, kutatóintézeti konkrét problémák figyelembevételével készül. A kiválasztást az ipari kutatóintézetek kijelölt szakemberei (több esetben maga a kutatóintézet vezetője) végzik, a kivonatolók pedig megfelelő nyelv- és szaktudással rendelkező munkatársak. A feltáró tevékenység csaknem kizárólag szakfolyóiratokra korlátozódik. A feltárás eredményeként készített kivonatok osztályozása az ETO alapján történik. Az általános érdeklődésre számot tartó kivonatok ez idő szerint 13 különböző szakágazati *Műszaki Lapszemlében* kerülnek közzétételre. Ezek a következők:

Bányászat,
Elektrotechnika, Híradástechnika, Mérés- és Műszertechnika,
Energia,

⁸ 2042/13/1952. Mt. h. sz.

Élelmiszeripar,
Építőipar, Építőanyagipar,
Fizika,
Gépészet,
Kémiai Szemle,
Kohászat, Öntöde, Alumíniumipar,
Közlekedés, Mély- és Vízépítés, Hidrológia,
Papír- és Nyomdaipar, Faipar,
Textilipar, Bőr- és Bőrfeldolgozóipar,
Üzemszervezés.

A *Lapszemlék* a kivonatokon kívül az illető szakágban elkészült fordítások címjegyzékét, időnként kisebb bibliográfiákat is tartalmaznak, és havonta jelennek meg. A kivonatok az egyes lapszemlékben a rendszeresített tárgykörbeosztáson belül ETO jelzetük sorrendjében kerülnek közlésre. A közölt adatok a következők:

- a) A referált cikk címének magyar fordítása.
- b) A szerző családi neve, utónevének kezdőbetűjével.
- c) A referált cikket tartalmazó folyóirat rövidített címe.
- d) A folyóirat évfolyam- (kötet) és füzetszáma, a megjelenés éve (esetleg hónapja vagy napja), a cikk kezdő és végső lapszáma.
- e) A cikkben levő ábrák, táblázatok, grafikonok és rejtett bibliográfiai adatok száma, továbbá a cikk minősítése jelkulcs alapján.
- f) A cikk magyar nyelvű fordításának várható gépelt oldalterjedelme.

Az alkalmazott rövidítések minden egyes lapszemlében közzétett „Rövidítések jegyzékében” fel vannak oldva, ezenkívül minden *Lapszemle* tartalmazza a feldolgozott folyóiratok betűrendes jegyzékét is, feltüntetve a kivonatoló munkatárs nevét és a folyóirat leőhelyét.

A *Műszaki Lapszemlék* terjesztése előfizetés alapján történik, és ez idő szerint több mint 6000 példányban kerülnek bel- és külföldi forgalomba.

A feltárt anyag közzétételének másik módja a 74×105 mm szabvány-nagyságú (A 7) karton-szétgátlítás, amely a teljes anyagra (évenként kb. 50 000 adat) kiterjed. Ez az ún. *Figyelőszolgálat* meghatározott tárgykörök megrendelése útján szerezhető be. Az előfizethető tárgykörök jegyzékét — jelenleg több mint 800 — *Tájékoztató* útján közlik az érdekeltekkel. A kartonok szétküldése havonta történik. Az anyag kiválasztásának módja mechanikus, azaz a kivonat, illetve címfordítás ETO jelzetén alapszik. A mechanikus kiválasztás hátrányainak kiküszöbölése érdekében 1955-ben bevezetést nyert az ún. „tárgyszavas témafigyelés”, amely lehetővé teszi az igénylő által meghatározott témáknak a feltárás folyamán történő figyelését, és a feldolgozott anyagot gyorsan továbbítja az érdeklődőnek.

A feltárt szakirodalmi anyag, továbbá más referáló folyóiratok, indexek stb. segítségével nagyarányú irodalomkutató munka folyik. Az egyes igénylők (üzemek, kutatóintézetek, egyéni kutatók) kérésére, meghatározott témákról részletes szakbibliográfiák készülnek. Az ilyen módon összeállított szakirodalmi jegyzékek évenként több mint 35 000 adattal segítik elő a műszaki fejlődést. A dokumentációs tevékenység által szolgáltatott adatok alapján a kérdéses dokumentum teljes szövegű magyar fordítása is megrendelhető, az eredeti dokumentumhoz tartozó ábrák, rajzok fotokópiáival együtt.

A magyar műszaki tudományok fejlődéséről három azonos tartalmú, de különböző — orosz, német, angol — nyelvű negyedévenként megjelenő referáló folyóirat számol be. E „bulletinek” címe:

*Obzor Vengerszkoj Tehnicseszkoj Literaturü,
Zentralblatt der Ungarischen Technik,
Hungarian Technical Abstracts.*

Negyedévenként mintegy 120 folyóiratcikk idegen nyelvű kivonatát, egyes kiemelkedő jelentőségű magyar műszaki könyvek kivonatait, az újonnan megjelent magyar műszaki könyvek címleírásait és a magyar műszaki folyóiratok tartalomjegyzékeinek fordításait közlik.

A központi műszaki dokumentációt végző Országos Műszaki Könyvtár mellett a fent említett négy esztendő időszakban a kutatóintézetek, tervezőirodák és egyes nagyüzemek saját dokumentációs részlegei is jelentős fejlődésen mentek keresztül, és ma már több ilyen dokumentációs részleg saját referáló folyóiratot is ad ki. Az így folyó dokumentációs munka azonban nincsen összehangolva a központi műszaki dokumentáció munkájával, és a legtöbb helyi részleg tevékenysége csak saját vállalata munkájának elősegítését célozza. A dokumentáció módszereit tekintve a helyi részlegek nem alkalmaznak egységes elveket, ennek következtében tevékenységük eredményét országos viszonylatban nem is lehet hasznosítani. Sajnálatos tény, hogy igen sok feleslegesen párhuzamos munka is folyik, amelynek kiküszöbölése sok munkaerőt és pénzt szabadíthatna fel nagyobb célok elérése érdekében.

III.

Láttuk, hogy 1949 és 1955 között a magyarországi műszaki dokumentáció fejlődése két szakaszra osztható: 1952-ig a feltárássra kerülő anyag állandó számbeli növekedése folyt, ugyanakkor a feldolgozások minősége még nem volt megfelelő sem szakmai, sem stílári szempontból, a kiadványok rendszertelenül jelentek meg, címük is gyakran változott. 1952-től 1955-ig a feldolgozásra kerülő anyag mennyisége alig, a feldolgozások száma pedig kisebb mértékben változott, ebben az időben azonban a kivonatok minősége, a szolgáltatások megbízhatósága jelentős mértékben nőtt. Kétségtelen tény, hogy ez utóbbi fejlődéshez az alapot a korábban kialakult referáló gárda, a dokumentálás módszereinek egységesítése és nem utolsósorban a szervezeti állandósulás szolgáltatta. Láttuk azt is, hogy a központi műszaki dokumentáció mellett több helyütt kialakultak helyi dokumentációs részlegek, amelyeknek munkája országos viszonylatban sajnos egyelőre még nem hasznosítható. Vizsgáljuk meg most a jelenleg folyó központi műszaki dokumentációs tevékenység elvi és gyakorlati kérdéseit az egyes munkafázisok sorrendjében.

1. *Felkutatás és gyűjtés.* Mint említettük, a szakirodalmi tájékoztató tevékenység bázisa mintegy 1200 féle külföldi műszaki folyóirat. A tájékoztató munkába bevont kutatóintézetek és az Országos Műszaki Könyvtár szakmunkatársai gondos elemzéssel állapítják meg azt, hogy mely szakfolyóiratok kerüljenek rendszeres feldolgozásra. Ilyen módon az újonnan megjelenő vagy az országba újonnan beérkező külföldi szakfolyóiratok is folyamatosan

elbírálásra kerülnek, és a tájékoztató tevékenységbe bevonatnak. E téren jelentkezik a dokumentáció és a könyvtár egyesítésének egyik negatívuma: a legtöbb folyóirat csupán egy példányban kerül beszerzésre, ennek következtében vagy dokumentációs tevékenység alapját képezi, vagy az olvasókhöz kerül. A két szükséglet közül az egyik kielégítése kényszerből háttérbe szorul.

2. *Feldolgozás, osztályozás.* A feltáró munka eredményeképpen évenként átlagosan 50 000 kivonat, illetve címfordítás készül. Ezeket kizárólag külső munkatársak készítik, akik — mint említettük — zömmel kutatóintézetek dolgozói. A kivonatoló munka legfőbb szabályainak és módszereinek könyvebb elsajátítása végett a külső munkatársak részére már 1951-ben referálási tájékoztató készült.⁹ Ez a referálók egységes munkájának kialakítása szempontjából igen hasznosnak bizonyult. A kivonatok a feldolgozás módja szerint kétfélék lehetnek:

a) Tájékoztató (informatív) jellegű kivonat a referált cikk vezérgondolatait foglalja egybe, és annak lényeges ténymegállapításait tartalmazza. Tájékoztató a cikkben foglalt megállapítások új vagy újszerű voltáról is.

b) Jeladó (szignaletikus, indikatív) jellegű kivonat a referált cikk gondolatköreinek rövid felsorolása. Csak arról ad felvilágosítást, hogy az olvasó a cikkben milyen kérdésekre talál választ, nem tájékoztató azonban az ezzel kapcsolatos eredményekről. Jeladó kivonat készítésének általában csak akkor van helye, ha a cikk összefoglaló természeténél vagy a feldolgozott anyag bőségénél fogva, vagy azért nem alkalmas tájékoztató kivonat készítésére, mert lényege nem a szövegben, hanem az ábrákban, rajzokban, táblázatokban van.

A referátumkészítés alapelveinek tisztázásánál nagy segítséget jelentett a szovjet referáló időszakai sajtótermékek megszervezésével foglalkozó tanulmány.¹⁰

A kivonatok, illetve címfordítások rendszerezésének alapja az Egyetemes Tizedes Osztályozási rendszer. A szakozást belső és külső munkatársak végzik, a munka irányítása azonban a szakozás egységes szempontjainak érvényesítése érdekében belső munkatársak feladata.

3. *Közreadás, hasznosítás.* A *Műszaki Lapszemlék*ben közzétett tájékoztató anyag kiválasztását általában a kivonatoló munkákat vezető kutatóintézeti szakemberek (akik rendszerint a *Lapszemle* rovatvezetői is) és a belső szerkesztő munkatársak közösen végzik. A kivonatok „átfutási ideje” átlagosan hat hónap, azaz a folyóiratcikk és a vonatkozó cikk kivonatát tartalmazó *Műszaki Lapszemle* megjelenése között ennyi idő telik el. A „Figyelőszolgálat” kantonjai ennél rövidebb, mintegy 3–4 hónap „átfutási időt” igényelnek, minthogy ezek házi (rotaprint-rendszerű) sokszorosítással készülnek. A tájékoztató anyagok felhasználására közvetlen, megbízható adatok nem állnak rendelkezésre, az azonban megállapítható, hogy a *Lapszemlék*ben közlésre került kivonatanyag alapján igen nagyszámú teljes szövegű fordítást rendelnek, ami arra enged következtetni, hogy e kivonatok közlése hasznos volt.

⁹ Ennek alapján készült el a dokumentációs feldolgozást és a tájékoztató kiadványok alakításait valamennyi dokumentációs tevékenységre érvényes hatállyal szabályozó, 1956. január 1-vel hatálybalépett szabvány (MNOSz 3398).

¹⁰ SZIMON, K. R.—KRICEVSKIJ, G. G., Vesztnik Akademii Nauk SzSzSzR. 1952. 9. sz. 80–91. l.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a műszaki irodalom feltárása terén az elért eredmények mellett ma már kétségtelen és hatásukat egyre inkább éreztető hiányosságok mutatkoznak. Ezek közül elsőként a feltáráshoz kerülő anyag viszonylag szűk körét és kis mennyiségét kell megjelölnünk. Mint említettük, az irodalom feltárása jelenleg kizárólag a külföldi szakfolyóiratokra szorítkozik. Ha ezt a kérdést közelebbről megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a műszaki szempontból fontos folyóiratok sem mind kerülnek rendszeres feldolgozásra, hiszen ezek száma legalább 3–4000-re tehető. Kimondhatjuk tehát, hogy a központi műszaki dokumentáció a szakfolyóiratok tekintetében mintegy 20–30%-os határfokkal működik, míg az egyéb anyagokat (szabadalmi leírások, könyvek, gépleírások, prospektusok) egyáltalában nem dolgozza fel. Jellemző példa erre, hogy míg a *Kémiai Szemle* alcímű *Műszaki Lapszemlé*ben 1955-ben 6000 referátum, illetve címfordítás jelent meg, addig a *Referatívnyüj Zsurnál—Himiija* c. szovjet kémiai referáló folyóirat egyetlen számában több mint 2000 adatot találtunk, pedig ez utóbbi folyóirat kéthetenként jelenik meg.

Az irodalom feldolgozása tekintetében két lehetőség kínálkozik minden dokumentációs intézmény számára :

- a) a belső munkatársak vagy
- b) a külső munkatársak

által végzendő feltáró munka. (Természetesen a két megoldás vegyesen is alkalmazható.) Mindkét lehetőség rendelkezik bizonyos előnyökkel és hátrányokkal is. Természetes az, hogy a belső munkatársak által végzett feltáró munka jobban irányítható, gyorsabb, de az is tény, hogy csak szűkebb szakterületen alkalmazható racionálisan, mert például a technika egész területére kiterjedő dokumentáció a sokféle nyelv ismerete mellett széleskörű szakmai tudással bíró tudósok sokaságát igényelné, — ugyanekkor azonban nem használná ki ezeknek a tudósoknak alkotó képességeit. Ezért, figyelembe véve hazánk adottságait, kezdettől fogva csak a külső munkatársak rendszerére épülhetett fel a műszaki dokumentáció, és ebből adódik a második hiányosság, a közlésre kerülő anyag viszonylag hosszú „átfutási ideje”. Nehézségeket okoz ez a rendszer a tekintetben is, hogy a külső munkatársak sok esetben a központhoz nem járó folyóiratokat is feldolgoznak, ami egyrészt hasznos, mert a bázist növeli, másrészt azonban a feldolgozott anyag bibliográfiai adatainak ellenőrzését sokszor lehetetlenné teszi.

Az osztályozásnál az Egyetemes Tizedes Osztályozó rendszer általános alkalmazása előnyösnek bizonyult, bár a felhasználók szempontjából (itt csupán az iparban dolgozó felhasználókra és nem a könyvtárakra gondolunk) az ETO jelzet feltüntetése nem jelentős. Alkalmazásának kétségtelen előnye elsősorban az irodalomkutató tevékenységénél szembeszökő, ahol lehetővé tette, hogy a szakkatalógusban a hazai dokumentációs tevékenység eredményeképpen készült kivonatok külföldi ETO-rendszerű kivonatokkal együvé kerüljenek, és így a kutató munka lényegesen egyszerűbbé válik.

Az irodalomkutató tevékenység bázisa lényegesen szélesebb, mint a folyamatos tájékoztatásé, mert a folyóiratcikkekén kívül könyvekre és sok esetben a szabadalmi leírásokra is kiterjed, ezenkívül figyelembe veszi a tájékoztató tevékenység nyomán lefordításra kerülő anyagot is. A szakirodalom feltárásának előbb említett korlátai azonban az irodalomkutató munkában is éreztetik hatásukat, mert annak ellenére, hogy külföldi referáló folyóiratokat és indexeket is felhasználnak e munkában, a tájékoztatás

elsődleges bázisa, a folyóiratcikk-szakkatalógus folyamatos kiegészítése nem történhet meg a szükséges teljességgel. Ennek a káros folyamatnak a hatását sok esetben csak évek múlva érezzük majd meg.

A *Műszaki Lapszemlék* hiányossága, hogy — eltérően a külföldi referáló folyóiratoktól — sem évi, sem több évi indexet, tárgymutatót nem közölnek, így használatuk visszamenőlegesen nehézkessé válik, irodalomkutatásra tehát nem használhatók.

A könyvtár és a dokumentáció egyesítésének másik negatív következménye a már említetten kívül az, hogy az állomány gyarapításánál a kötött keretek miatt a könyvtári olvasók szempontjai és a dokumentációs szempontok egyidejűleg nem érvényesülhetnek. Erre példaként csak azt hozzuk fel, hogy a könyvtár olvasói kedvelik a képes, népszerű nyelvezetű külföldi szakfolyóiratokat, amelyek dokumentációs szempontból egyáltalában nem szükségesek. Természetszerűleg ezek beszerzése a fentiek következtében dokumentációs szempontból fontos folyóiratról való lemondást jelent (ugyanígy persze elsősorban dokumentációs célt szolgáló folyóiratok beszerzése az átlagos könyvtári olvasók népszerű folyóirat-igényeinek szűkítésével valósítható meg). Mindamellettt hangsúlyoznunk kell, hogy a könyvtár és a dokumentáció egyesítése helyesnek bizonyult, mert az egyesítésnek sokkal több pozitív, mint negatív következménye volt, és e negatív jelenségek megfelelő intézkedésekkel kiküszöbölhetők.

A műszaki dokumentációs tevékenységnek, mint a bevezetőben is említettük, hazánkban nem voltak hagyományai és meghonosodott módszerei, hiszen tulajdonképpen szervezett dokumentációs tevékenység mindössze hetedik éve folyik. Ez a tény egyben magyarázatát is adja az igen sok kezdeti tapogatódzásnak, következtelenségnek. Ezeknek kiküszöbölése az Országos Dokumentációs Központ feladata lett volna, azonban — megfelelő jogkör és egyéb okok miatt — ezt a feladatot nem tudta teljesíteni és 1950-ben megszűnt. A dokumentációt országos viszonylatban irányító szervezet azóta sincs, és csak a legutóbbi évben foglalkozott ezzel az igen fontos kérdéssel az Országos Könyvtárügyi Tanács. Az, hogy a MTA Könyvtártudományi Főbizottsága is feladatául tűzte ki a dokumentáció problémáival és elvi kérdéseivel való foglalkozást,¹¹ annál is örvedetesebb, mert a legutóbbi négy-öt évben a dokumentáció helyzetéről sem cikk, sem másfajta publikáció nem látott napvilágot. Ennek következtében a külföldi szakfolyóiratokban téves vagy elavult adatokon alapuló közlemények jelennek meg hazánk ezirányú tevékenységéről.¹² Kívánatos lenne, ha más szakterületek dokumentációjának helyzetével is foglalkoznánk, és a jó munkamódszerek az egész országban ismertté válnának. Ugyanilyen fontosnak tartjuk, hogy közelebbről megismerhessük a Szovjetunió és a népi demokráciák dokumentációs szervezeteinek munkáját is, és nagyobb mértékben bekapcsolódhassunk a FID munkájába is.

Befejezésül még szeretnénk összefoglalni a műszaki dokumentáció előtt álló legfontosabb feladatokat. Az elmondottakból következik, hogy a dokumentáció szervezeti szempontból megalapozottnak tekinthető, és a jelenlegi szervezetet fel lehet használni a műszaki dokumentációs tevékeny-

¹¹ KÓHALMI Béla: *Könyvtártudományunk feladatai*. MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. VI. köt. 3–4. sz. 374–376. l.

¹² BEYERLY, E.: *Documentation of Science in Yugoslavia and Hungary*. American Documentation, 1955. július, 151–162. l.

ség lényeges kibővítésére. Ez véleményünk szerint kétféleképpen történhetik :

a) a centralizáció fokozásával, azaz a központilag irányított feldolgozások számának lényeges növelésével, a feldolgozásra kerülő szakirodalom körének a legfontosabb külföldi könyvekre, szabadalmi leírásokra, prospektusokra és a magyar szakirodalomra való kiterjesztésével egybekötve. Ez természetesen jelentős anyagi áldozattal és a szervezet megnagyobbodásával jár együtt.

b) a decentralizáltan folyó dokumentációs munka módszereinek egyszerűsítésével, a feldolgozó munka koordinálásával és eredményeinek országos hasznosításával. Ez ésszerű és feltétlenül megvalósítandó intézkedés, végrehajtása azonban az Országos Műszaki Könyvtár részére bizonyos jogkör biztosítását jelenti. Nem oldja meg ez az alternatíva a feldolgozásra kerülő szakirodalom körének a fent említett anyagokra való kiterjesztését, amellet ugyancsak növelni kell a központi szerv kapacitását az anyag begyűjtése, osztályozása és közreadása tekintetében.

Véleményünk szerint a második ötéves terv során mindkét irányban előre kell haladnunk, tehát ki kell terjeszteni a szakirodalmi dokumentációt a műszaki irodalom egyéb válfajaira, ugyanekkor koordinálni kell a helyileg folyó dokumentációt. Az egységes módszerek bevezetésének egyik fontos előfeltétele a dokumentációt végző munkatársak szervezett oktatásának biztosítása. Az oktatás tématervének kidolgozása fontos előttünk álló feladat. Távlatosabb problémaként felvetődik végül az a kérdés is, hogy nem volna-e célszerű a technika egész területét felölelő dokumentációs tevékenységet több szakmai alapkönyvtár között felosztani. Ennek előfeltétele azonban az ilyen alapkönyvtárak létrejötte és jó működése. E tekintetben az egyes ipari minisztériumokra várnak nagy feladatok.

A műszaki dokumentáció problémáinak ilyen viszonylag rövid és vázlatos áttekintése is számos részletesebb tárgyalást igénylő kérdést vet fel, amelyek feldolgozása nem lehetett e tanulmány célja.¹³ Kétségtelen az, hogy országunk iparának további fejlődése megkívánja a jelenleg folyó műszaki tájékoztató munka kibővítését. Ez ugyan anyagi áldozattal jár, amely azonban bőségesen megtérül iparunk technikai színvonalának emelkedésében.

JÁNSZKY LAJOS

LAJOS JÁNSZKY : THE PROBLEMS AND TASKS OF TECHNICAL DOCUMENTATION IN HUNGARY

In Hungary it was only in 1938 that the question of documentation received broader attention. Géza KÁPLÁNY repeatedly urged the establishment of an industrial documentation centre, however, it was only after the Liberation that the Hungarian Technical Documentation Centre was founded (1947). After several reorganizations this Centre merged with the Technological Library (1952) and the institution is at present conducting its activities under the name of National Technical Library.

One of the first achievements of the Centre was the publishing of abstract bulletins which, until 1951, frequently changed their titles and format. At present the „*Magyar*

¹³ Ebben a tanulmányban kizárólag a központi szervezet kialakulásával és jelenlegi helyzetével, valamint főbb feladataival foglalkoztunk, nem térünk ki az üzemi dokumentációra és a technikai szolgáltatások kérdéseire; e problémák részletes kidolgozását összefoglaló nagyobb tanulmányban kívánjuk elvégezni.

Műszaki Lapszemle'' (*Foreign Technical Reviews*), classified into 13 sections according to industries and sciences, is published regularly. The documentation activity of the National Technical Library extends to the card system service, bibliographical research (technical information) and the „*Hungarian Technical Abstracts*'' which is published in three languages, English, Russian and German. Furthermore services cover micro-films, photostats and translations.

The material for the *Foreign Technical Reviews* is abstracted exclusively from periodicals. The necessity for documenting patent specifications, catalogues, etc. becomes ever more apparent. This immense task can only be accomplished by planned division of work. Therefore the coordination of the documentation work of research institutes, big factories and the centre of documentation must be improved.